

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра психології розвитку та консультування

**ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

**Збірник наукових праць
за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
(Україна, Житомир, 21 квітня 2020 р.)**

**The 4th International Scientific Online Conference
PERSONAL GROWTH: THEORY AND PRACTICE
Collection of Conference Papers
(Ukraine, Zhytomyr, April 21st, 2020)**

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І.Франка
2020

УДК 159.923.2

О 72

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету ім. Івана Франка
(протокол № 4 від 30 квітня 2020 року)*

Рецензенти:

Ставицький О. О., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування

Камінська О. В., доктор психологічних наук, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету

Тичина І. М., кандидат психологічних наук, доцент, декан соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка

О 72 Особистісне зростання: теорія і практика: Збірник наукових праць [за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Житомир, 21 квітня 2020 р.)] / Ред. колегія: Л. П. Журавльова, Г. В. Пирог, Т. М. Шапран / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соц.-псих. факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2020. 280 с.

У збірнику подано наукові праці учасників IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, яка відбулася 21 квітня 2020 року в м. Житомирі на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка за ініціативи кафедри психології розвитку та консультування. Збірник адресовано науковцям, фахівцям-практикам, здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними науковими досягненнями, проблемами і перспективами в психології, педагогіці, соціальній роботі, управлінні та ін.

Матеріали подані в авторській редакції. Відповідальність за науковий та літературний зміст опублікованих матеріалів несуть їх автори. Думки редакторів можуть не збігатися з позицією авторів.

УДК 159.923.2

©Автори публікацій, 2020

© Кафедра психології розвитку та консультування
Житомирського державного університету імені Івана
Франка, оригінал-макет, 2020

ЗМІСТ

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	11
Батраченко І., Плошинська А. ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ КОНСТИТУЮВАННЯ ЖИТТЄВИХ ДОМАГАНЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	11
Баліцький А. ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ	15
Богатирчук Ж. ТЕОРЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕЛІГІЙНОСТІ	18
Буря Л. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «РЕЛІГІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ»	21
Васьківський О. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ОДИНИЦІ ПЕРЕДАЧІ КУЛЬТУРИ (МЕМУ) В ІНТЕРЕНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ	23
Галицький О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ В УМОВАХ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ	25
Дранківська А. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ ІЗ ЗАХИСНИМИ МЕХАНІЗМАМИ	28
Котлова Л., Ютаєва Н. Я-КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	31
Мазяр О. СИСТЕМА ДИСОНАНСІВ ОСОБИСТОСТІ	33
Мітіна С. ІНТЕРНЕТ-СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ ..	35
Павелків В. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРАКУЛЬТУРНИХ РУХІВ В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	39

Пирог В. ОБҐРУНТУВАННЯ ПОПУЛЯРНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ ТІКТОК СЕРЕД ПОКОЛІННЯ Z	41
Прокудіна В. КРОС-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ «ЧОЛОВІК» ТА «ЖІНКА» У СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ	45
Ратошнюк М. ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	48
Рубський В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КВІР-ТЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	51
Субботкіна Н. ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ І КОМУНІКАТИВНІ УСТАНОВКИ ОСОБИСТОСТІ	54
Шмиглюк О., Гордійчук О. ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ	58
Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ В ОНТОГЕНЕЗИ	60
Bedny I. SOFTWARE USABILITY FOR PEOPLE OF DIFFERENT AGE GROUPS: SYSTEMIC-STRUCTURAL ACTIVITY THEORY APPROACH	60
Rybachenko N. THE INFLUENCE OF AFFILIATION ON HUMAN INTERPERSONAL INTERACTIONS: THEORETICAL ANALYSIS	64
Бондарева Е. ПОНЯТІЯ ЖИЗНЕННОГО ПУТИ И ЖИЗНЕННОЙ ПЕРСПЕКТИВЫ В ИСТОРИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ	68
Голова Н. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ СТАРІННЯ НА САМОПОЧУТТЯ ТА САМОПРИЙНЯТТЯ ЛЮДИНИ	72
Гошовська Д. ЕМОЦІЙНА ДЕПРИВАЦІЯ ЯК НЕГАТИВНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПАТОЛОГІЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ	76
Гошовський Я. СПЕЦИФІКА ПСИХОГЕНЕЗИ ДЕПРИВОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ	79

Гуріна Д. ТИПОЛОГІЯ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	83
Гуцуляк О. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	86
Добровольська А. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	90
Добровольська А. С. ВІКОВА ДИНАМІКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В ПЕРІОД ДОРΟΣЛІШАННЯ	93
Журавльова Л., Павленко А. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ТА ЗРІЛОМУ ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ	98
Котлова Л. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ДИТЯЧОМУ ВІЦІ	103
Лаас М. СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ЧИННИКІВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	106
Максимець С., Діляєва К. ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ	109
Москаленко В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИКІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	112
Назарова О. ОСОБЛИВОСТІ ЕМПАТІЇ ЯК ЧИННИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	115
Шапран Т. РОЛЬ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	118

Розділ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ	120
Бодашевська Ю. ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ В РАННЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ ..	120
Давиденко А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС КРИЗИ «СЕРЕДНЬОГО ВІКУ»	124
Ісаєвич С. ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ	127
Кащук К. РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ	130
Мірошниченко О. АДАПТАЦІЯ РІЗНИХ ТИПІВ ОСОБИСТОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗИМІВНИКІВ ДО УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В АНТАРКТИЦІ	132
Овод Ю. ПЕРЕВАГИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЗАСОБУ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	136
Пирог Г. ЕМПАТІЯ І ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІВ СИСТЕМИ ОСВІТИ	139
Радчук Г., Козак О. РОЗВИТОК АСЕРТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ	142
Самойлюкевич І. ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	145
Узбеков А. РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ДРЕВНИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ СТАНОВЛЕНИИ СТУДЕНТА-ФИЛОЛОГА	148
Шикирава Н. ОСОБЛИВОСТІ ЕМПАТІЇ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	150
Шпак М. ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ	153

Розділ 4. ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ГРУП РИЗИКУ ТА ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	156
Kim L. CHILD WELFARE CHALLENGES IN CONTEMPORARY UZBEKISTAN	156
Vinokurova V. PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR HEMODIALYSIS PATIENTS: ONE IN THE FIELD BUT WITHOUT SHIELD	160
Журавльова Л., Кротюк К. СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ В ЗОНІ АТО	163
Катрук К. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ, ЯКІ ЖИВУТЬ З ВІЛ/СНІДОМ	166
Кострікіна Г. ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРИНСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	169
Кошелюк В. ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО ІГРОМАНІЇ	173
Кравченко О. СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА СУПРОВОДУ ПІД ЧАС ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ: МОЖЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРАКТИК	176
Мощицька В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В КОНСТРУКТИВНИХ ТА ДЕСТРУКТИВНИХ РОДИНАХ	178
Мужанова Н. ДИНАМІКА АДАПТАЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПРЕДСТАВНИКІВ НЕФОРМАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР	182
Нікітенко О. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ З ВАЖКИМИ РОЗУМОВИМИ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	184
Тищенко С. ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ГРУП РИЗИКУ ТА ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	188
Фльорко В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ "ГАЗЛАЙТИНГУ" В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	192

Шевченко О. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЇЦИДІВ УЧАСНИКІВ ООС / АТО	194
Розділ 5. СОЦІАЛЬНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ	197
Бабій М. ТРАНСФОРМАЦІЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ У РОДИНАХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ	197
Безверхня К. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ В ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	200
Бортун Б. КОНСТРУКТИВНА КОНФЛІКТНІСТЬ ОЧИМА СТУДЕНТІВ	202
Виноградова В. ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК НАУКОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ І. І. МЕЧНИКОВА	206
Вірна Ж. ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДА В СТРУКТУРІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ	210
Деньгаєва С. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ МЕДІАОСВІТИ	213
Дубравська Н., Махнюк А. УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	217
Кирильчук І. ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ УЧНІВ 4-6 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ УЧІННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	221
Котловий С. МЕДІАЦІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ: ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ	226
Кучик Н. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ УЧНЯМИ ВЧИТЕЛІВ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	228
Москалюк О. ОРГАНІЗОВАНІСТЬ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ НОВИХ ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ	231

Павлик Н. НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ	234
Свобода В. ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ	237
Фриз І. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ	240
Розділ 6. ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	242
Varayeva V. PRACTICAL ASPECTS OF BEHAVIORAL CHANGE DIFFICULTIES IN THE PROCESS OF ADOPTING A HEALTHY LIFESTYLE	242
Karamyan M. PSYCHOSOCIAL RESOURCES OF HEALTH EDUCATION FOR YOUTH	245
Непомніашчаіа Е. THE PERSONAL MANDALA IN ART THERAPY PRACTICE	248
Бондарчук В. ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ПРЕДСТАВНИКІВ КОНТАКТНИХ ТА НЕКОНТАКТНИХ ВИДІВ СПОРТУ	252
Гречуха І. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМПАТІЇ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ІЗ КОПІНГ-СТРАТЕГІЯМИ ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ЛІТЕРАТУРНО ТВОРЧИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ	254
Житнухіна К. АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ САМОВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	257
Іллїна О. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ САМОВИХОВАННЯ	259
Лисюк С. СТРУКТУРА КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	261
Малихіна О. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДИЧНИХ ПРИЙОМІВ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ САМОПОВАГИ У СТУДЕНТІВ	264

Можаровська Т., Литвинчук А.

ЩАСТЯ І ТРИВОГА ЯК ЕЛЕМЕНТИ КОНЦЕПТУ «ПСИХОЛОГІЧНА
СТАБІЛЬНІСТЬ» 267

Полин А.

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД КОРЕКЦІЇ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ 270

Савчук В.

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ 273

Трунцева В.

ВПЛИВ ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМ ЗАНЯТЬ НА РОЗВИТОК САМООЦІНКИ В
ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ 276

Котлова Людмила Олександрівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ДИТЯЧОМУ ВІЦІ

Кризові явища в сучасному суспільстві призвели до деформації моральних та соціальних цінностей людини, що спричинило посилення цілої низки деструктивних процесів: збільшення корупції, обману, безвідповідальності, асоціальних вчинків, булінгу, насилля тощо. Зміна соціальних структур співпадає зі зміною моралі. Відсутність прийнятої суспільством системи норм та цінностей дестабілізує суспільство і висуває цілий ряд проблем перед соціалізацією підростаючого покоління. У психолого-педагогічній науковій парадигмі відсутня однозначна думка щодо співвідношення свідомості та самосвідомості – що первинне, а що вторинне.

На нашу думку, моральна самосвідомість формується на основі моральної свідомості. Розвиток моральної свідомості має певні етапи, так Л. Кольберг, на основі ідей Ж. Піаже про те, що еволюція морального розвитку дитини йде паралельно з її розумовим розвитком, виділив три рівні моральної свідомості дитини: 1) доморальний (передконвенційний) – (4-10 років) дитина керується своїми егоїстичними спонуканнями, а її вчинки визначаються зовнішніми обставинами, при цьому нею не враховуються погляди інших людей; 2) конвенційний – (10-13 років) характерною ознакою є орієнтація на задані ззовні норми і вимоги, у зв'язку з цим судження дитини засновані на отриманні схвалення з боку інших людей, а також можуть базуватися на повазі відносно встановленого порядку та вимог суспільства; 3) автономна мораль (постконвенційний) – (від 13 років) дитина усвідомлює відносність та умовність моральних правил і вимагає їх логічного обґрунтування, вбачаючи в них ідеї корисності. На цій стадії зовнішня мораль переходить у внутрішню, релятивізм змінюється визнанням існування якогось вищого закону, що відповідає інтересам більшості. Людина, виходячи із власних критеріїв, судить про свою поведінку та поведінку інших [2; 4; 7].

Нам близьким є трактування І. Шкільної моральної самосвідомості як специфічної форми моральної свідомості, усвідомлення себе, своїх моральних цінностей, ставлень, якостей, потенційних можливостей, вчинків, їх мотивів і наслідків, регулювання власної поведінки та моральне самовдосконалення [5].

Таким чином, варто розглянути особливості формування моральної самосвідомості в дитячому віці. У старшому дошкільному віці самооцінка стає одним із провідних мотивів, що стимулює до активності дитину, але в її моральній самосвідомості ще недостатньо чітко диференційовані реальний та

ідеальний образ «Я», звідси і впевненість у володінні високоцінними в суспільстві особистісними якостями. Через це і виникає головне протиріччя в розвитку моральної самосвідомості дитини – між ідеалізацією самої себе та переживаннями, пов'язаними з тим, як її оцінюють інші.

У старших дошкільників, як вказував П. Якобсон, моральна оцінка дій та вчинків перетворюється із зовнішніх вимог у власні оцінки. Засвоєння моральних вимог є процесом формування у свідомості дитини їх структури, що включає три елементи: розуміння морального смислу вчинків, їх оцінка та емоційне ставлення до них. Стержень всього розвитку особистості дитини – формування супідрядності мотивів та самосвідомості. Завдяки їм, дошкільник набуває відносно стійкий внутрішній світ, внутрішній план дій, який необхідний для свідомої участі в житті суспільства [6].

Для розвитку та становлення моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному О. Гудимою було виділено такі чинники: 1) усвідомлення і розуміння школярами моральних норм, етичних цінностей, притаманних соціуму (мікрогрупі, групі, суспільству); 2) адекватна оцінка вихованцем моральних дій його оточення, літературних персонажів, героїв кінофільмів; 3) самооцінка власних моральних дій; 4) створення ситуацій, при яких школяр міг очікувати задоволення, пережитого в минулому при здійсненні ним морального вчинку; 5) мотиви поведінки учня; 6) взаємодія вчителя з учнями, пов'язана зі спонуканням до позитивних дій; 7) вольові якості вихованців [1].

Значний внесок у дослідження формування моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному віці зроблено Р. Павелковим, який визначив основні особливості функціонування моральної самосвідомості у даному віковому періоді:

1) високий рівень готовності дітей до декодування реальних та вербально поданих ситуацій у логіці міжособистісного процесу з виокремленням мотиваційних підстав поведінки учасників та їх урахування при оцінці нормо відповідності вчинку;

2) наявність зв'язку між обома моральними конструктами індивідуальної свідомості, що виявляється у мимовільних переключеннях дітей при виконанні завдань із сфери аналізу поведінки інших людей на аналіз особистісних проявів, декларуванні власних позицій, намірів;

3) одним з новоутворень молодшого школяра у сфері моральної свідомості та самосвідомості є виникнення перших особистісних моральних позицій, які виявляються у прагненні активно відстоювати моральні принципи, при відсутності особистісної зацікавленості; висловлення критичних суджень на адресу дорослих при недотриманні ними моральних приписів;

4) моральна свідомість та самосвідомість у цьому віці розпочинають функціонування як цілісний конструкт, у якому когнітивно-ціннісні структури доповнюються емоційними елементами [4].

Сучасна дослідниця виховання моральної свідомості та самосвідомості молодших школярів В. Киричок, зазначала, що цей процес має відбуватися через поетапне залучення школярів у світ етичних категорій, у тому числі моральної самосвідомості; постійне заохочення усвідомлення дитиною зв'язку свого особистісного «Я» з навколишньою дійсністю, іншими людьми; виховання ціннісного ставлення до себе та інших; розвиток здатності до здійснення гідних вчинків [3].

Таким чином, формування моральної самосвідомості у дошкільному та молодшому шкільному віці має свої особливості, які варто враховувати у навчанні та вихованні.

Література

1. Гудима О. В. Психолого-педагогічні детермінанти моральних вчинків учнів 2–3 класів. *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова*. 2005. № 3 (27). С. 133–139.
2. Котлова Л. О. Теоретико-методологічні засади дослідження чесності в дитячому віці. *Scientific Researches. International periodic scientific journal*. 2018. Part 3. P. 20-29.
3. Киричок В. Теоретичні основи виховання моральної самосвідомості молодших школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. № 18 (1). С. 316–324.
4. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці : дис. д-ра психол. наук : 19.00.07. Рівне, 2005. 455 с.
5. Шкільна І. М. Виховання моральної самосвідомості старших підлітків як наукова проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. № 18 (2). С. 413-421.
6. Якобсон П. М. Моральные чувства. *Психология чувств*. М.: Изд-во АПН, 1958.
7. Kolberg L. The development of children's orientations toward a moral order. *Vita Humana*. 1963. № 6. P. 11-35.